

Универзитет Сингидунум,
Факултет за медије и комуникације, Београд

DOI 10.5937/kultura1963046R
УДК 316.723:316.423.6(497.11)

оригиналан научни рад

БУНТ У УЛИЦИ ГАВРИЛА ПРИНЦИПА У БЕОГРАДУ

Сажетак: У раду се преиспитује (анти)хегемоност као стратегија неопходност савремених култура отпора, насталих у комплексним условима глобализације и њених последица, са посебним освртом на стратегије савремене културе отпора у Србији. Упоредном анализом се у раду суочавају графит Гаврило Принцип (2013) анонимног уметника/уметничке групе „Бунт” у улици Гаврила Принципа у Београду и спот за песму „Бунт” (2007) групе *Disciplin A Kitschme* везан за последњу бомбонцијску радњу у Београду са адресом у улици Гаврила Принципа 12-14. Иако идеолошки сасвим другачије артикулисан, контроверзни статус југословенског културног, политичког и историјског наслеђа у ова два случаја културе отпора у Србији постаје узроком њиховог поливалентног субверзивног дејства. Улица Гаврила Принципа (раз)открива тако савремену српску културу отпора као чвориште идеолошки и културолошки супротстављених дискурса које се међусобно призивају и оспоравају, производећи ону стратегију преко потребну „буку” неопходну у процесу ометања и прекодирања хегемоних кодова друштва.

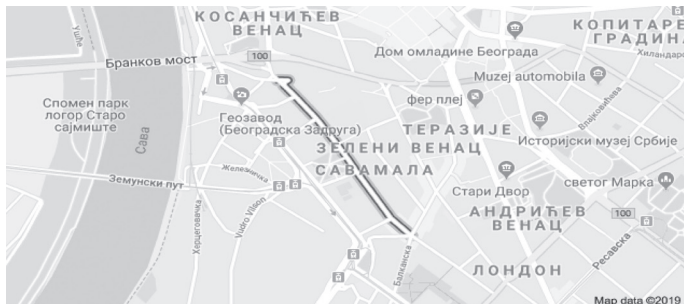
Кључне речи: улица Гаврила Принципа у Београду, „Бунт”, *Disciplin A Kitschme*, култура отпора, инфраполитика, југословенско наслеђе, (анти)хегемоност

Геополитички увод¹

Улица Гаврила Принципа у Београду дугачка је само 750 метара. Она је нека врста природне границе Савамале која раздваја ову београдску четврт, познату по својој специфичној

¹ Рад је настао у оквиру рада на пројекту *Културолошке књижевне теорије и српска књижевна критика* Института за књижевност и уметност у Београду (бр. 178013) који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

историји, од падина које се од Савамале пењу ка централним зонама Београда, Теразијама и Кнез Михаиловој улици.

Илустрација бр. 1; Извор: <https://www.google.com/maps/search/ulica+gavrila+principa+beograd+mapa/@44.8093204,20.4495111,15z?hl=sr> Приступљено: 1. 06. 2019.

На кратком потезу ове улице кореспондира у какофоном дијалогу читаво обиље културолошких и социолошких противуречности које су резултат сукоба старих традиција београдске урбаности са новим неолибералним праксама формирања урбаног пејзажа. У Улици Гаврила Принципа још опстају старе и ниске куће са унутрашњим двориштима, из најстаријих урбаних периода Београда, које су заклоњене од погледа стовариштима и магацинима некадашње СФРЈ, с једне, и униформним глобалним архитектонским објектима који ничу као резултат убрзане транзиционе градње, са друге стране. Дијагонално од Манакове куће, заштићеног споменика културе, стоји раскошна кућа саграђена пре Другог светског рата у којој је снимана популарна СФРЈ серија „Отписани”. Поред последње бомбонцијске радње у Београду (1936), у новоотвореним продавницама нуде се занатски производи и здрава домаћа храна која би требало да постане бренд и заштитни знак Србије као туристичке земље у успону. У Улици Гаврила Принципа налази се, у овом тренутку, и државна канцеларија Републике Србије за помоћ мигрантима из Сирије, Ирака и Авганистана, а тик до ње је седиште контроверзног друштва за заштиту животиња *Левујатан* (у истим оним просторијама у којим је донедавно своје седиште имала озлоглашена Српска десница). Занимљиве мале галерије и ноћни клубови у којима се окупљају млади београдски хипстери деле улицу са Пициним парком, како се популарно зове парк код Економског факултета Универзитета у Београду, традиционално познат по свим видовима уличне проституције. Улица Гаврила Принципа је, поред свега набројаног, и значајна *графити зона* Београда, попут целе Савамале која представља велики изазов за графитере који истовремено коментаришу и провоцирају град у његовој непрестаној промени.

Није чудно што се баш у овој београдској улици јавно смеисти *бунт*, та кључна реч културе отпора у свим њеним модусима а понајпре у њеној антиглобализацијској борби за очување и стварање аутентичних локалних вредности. Али бунт је реч променљивог и дисперзивног значења. Интересује нас шта заправо представља и означава *бунт* у *Улици Гаврила Принципа на почетку 21. века*? Које културе отпора он представља, за какве се промене залаже, има ли јасну стратегију и програм или се исцрпљује у својој самосврховитости, што јесте честа одлика бунта као супкултурног феномена? Изабрана су два примера на којима анализирамо на које све начине бунт у Улици Гаврила Принципа субверзира хегемоне друштвене кодове, отварајући нове, алтернативне имагинативне просторе у српској култури и друштву данас. Та два примера, оба лоцирана уметнички и стратешки у Савамали, међусобно су супротстављена, и идеолошки и генерацијски. Графит *Гаврило Принцип* (2013) дело је које припада новој графити сцени Београда и то оном њеном делу који се прећутно везује за појачану активност популистичких десничарских организација и група. Спот за песму „Бунт“ (2007) групе *Disciplin A Kitchme* пројекат је аутора који слови за легенду новоталасне сцене некадашње СФРЈ и то њене љуте, доследне алтернативе и авангарде. Која је – под утицајем графити и стрип сцене између осталог – међу првима себи дао хуморни ауторски псеудоним Зелени зуб и укључио графити естетику у реализацију својих пројеката. Између ова два примера зјапи генерацијски јаз који гута, и у коме као да нестаје, како СФРЈ тако и ратови који су довели до њеног распада.

Оба изабрана примера обнављају, међутим, сваки на свој начин, сећање на несталу земљу које у њима – изазива бунт. Овај рад покушава да утврди откуда тај бунт извире и куда води, те на који начин кореспондира са стратегијама савремених култура отпора. У свом тексту „Карневал новца“ Марик де Геде (Marieke de Goede) истиче да је за разумевање хетерогеног поља савремене културе отпора неопходно прихватање његове суштинске антихомогености, конститутивног опирања подвођењу под један доминантни политички програм и образац:

Тврдим да разумевање отпора, у смислу кохерентног програма, подразумева ограничену дефиницију савремених политичких могућности неслагања. Дефинишући и разграничавајући не само нове глобалне покрете, већ и њихове циљеве и идеале, неки аутори теже да сваки глас неслагања ставе у контекст његове шире глобалне сврхе, при чему девалвирају оне, често сложене и

контрадикторне, стратегије суочавања које се не могу видети као допринос овој јединственој сврси.(...) Овде, користећи се постојећим критикама глобалног цивилног друштва, намеравам да понудим читање вишеструких могућности политика неслагања у ери финансијске глобализације, неслагања која не теже нужно стварању новог светског поретка, али која заиста трансформишу људска искуства свакодневице...²

Где такође истиче да су карневал и смех важни иако на први поглед безначајни облици културе отпора јер „смех (...) изгледа као више него беспомоћан гест пред лицем финансијске моћи али има потенцијал да доведе у питање рационалност те моћи и разоткрије њену непредвидљивост”.³ Било би добро, у случајевима које ћемо овде анализирати, реч смех заменити речју бунт. Попут смеха, бунт пред лицем глобалне моћи (увек прво финансијске) често изгледа као узалудни гест немоћи, тим пре уколико нема револуционарни предзнак и не тежи нужно организованој промени светског поретка.

Бунт, заиста, није увек свестан далекосежности своје субверзивне моћи нити је увек усмерен ка подизању и организовању „светских револуција” како се то често од њега неоправдано очекује и захтева. Бунт није увек системско и систематско револуционарно мишљење и – што је још важније – није увек нужно и искључиво класно освешћено или прогресивно, чак и када су његови корени дубоко класни, како то истичу Џејмс Х. Мителман и Кристин Б. Н. Чин (James H. Mittelman, Christine B. N. Chin): „Фрагментација социјалног идентитета (...) која је карактеристична по истовременим припадностима различитим групама указује да је могуће, ако не и вероватно, да обесправљени у одређеним питањима буде прогресиван а у другим реакционаран у исто време.”⁴ Гестови бунта имају, тако, изузетан значај за културу отпора будући да проистичу из фрагментарне, хетерогене свакодневице којој се обраћају на врло непосредан начин, у својој – како то некима изгледа – политички наивној тежњи да је промене. Јер, непосредна енергија бунта успоставља директну и непосредну комуникацију чак и са идеолошким неистомишљеницима, мобилишући на тај начин врло

2 De Goede, M. Carnival of money: politics of dissent in an era of globalizing finance, in: *Global Resistance Reader*, ed. Amoore, L. (2005), New York: Routledge, pp. 379-380. Превод цитата ауторкин.

3 Исто.

4 Mittelman, H. J. and Chin, B. N. C. Conceptualizing resistance to globalization, in: *Global Resistance Reader*, ed. Amoore, L. (2005), New York: Routledge, p. 19. Превод цитата ауторкин.

широк спектар грађана. Далекосежне стратегије бунта зато су много неухватљивије него што се то чини на први поглед и нипошто се не би смеле занемарити. Тек добар тумач загонетке коју пред гледаоца поставља бунтовна поза – обично у виду комплексне културолошке метафоре – указује на акумулативно, мобилизацијско и отуда често турбулентно деловање онога што се олако и са ниподаштавањем сматра *само бунтом*.

Истинска и добро постављена бунтовна поза има могућност свог редефинисања и самообликовања, могућност чудесних трансформација које јој помажу да саму себе увек изнова обнови као провокацију, чиме се живим одржава и друштвени дијалог покренут поводом бунтовног геста. Трајање и последице тог дијалога непредвидљиви су и неочекивани, невидљиво се одражавајући на промену наше свакодневице, као и нашег мишљења и разумевања како глобалног света у коме живимо тако и судбине локалних заједница у њему. Чини нам се да се у случају бунта у Савамали ради управо о једном таквом дијалогу.

Илустрација бр. 2; Извор: А Ђорђевић (фотографија) *Бунт / Гаврило Принцип*; <https://beogradskigrifti.com/galerija/bunt-gavrila-principa/> Приступљено: 1. 06. 2019.

Графит Гаврило Принцип/БУНТ

Настанак и ауторство: Графит са ликом Гаврила Принципа освануо је у Улици Гаврила Принципа негде у лето 2013. године, отприлике годину дана уочи увелико најављиване прославе стогодишњице почетка Првог светског рата.⁵

Графит се појавио у жеку расправе о томе како би требало обележити ту стогодишњицу. У фокусу те расправе била је управо фигура Гаврила Принципа, некадашњег активног

⁵ Đorđević, A. (fotografija) *Bunt / GavriloPrincip*, <https://beogradskigrifti.com/galerija/bunt-gavrila-principa/2019./> 1. 06. 2019.

члана пројугословенске групе „Млада Босна”, те ослободилачко и еманципаторско наслеђе Принципове политичке активности (а тиме и самог југословенства). Питање да ли је Гаврило Принцип терориста или херој постављено је у ери глобалног медијског рата против тероризма као радикалног облика политичког насиља – хијелогрифски и иконички знак тог рата је обележен датумом напада на Трговински центар у Њујорку (9/11). У оваквом контексту одговор на питање о политичком статусу Принципове фигуре захтевало је радикално превредновање онога што се у постјугословенском региону традиционално сматрало делом југословенске (али и српске) културе отпора. Било је јасно да се у читавом постјугословенском региону прећутно поставља питање како ће се, после ратова који су вођени деведесетих година двадесетог века а у којима је југословенска идеја доживела пораз, одредити према идеји о ослободилачком и еманципаторском наслеђу Принципове политичке активности.⁶

Графит *Гаврило Принцип* био је, тако, са једне стране инспирисан припремама за обележавање стогодишњице почетка Великог рата у чијој је интерпретацији Гаврило Принцип, традиционално, имао улогу хероја и мученика. Графит је, међутим, у доброј мери био обликован потребом да се искаже неслагање и бунт те пружи отпор глобалистичким, неоимперијалним и ревизионистичким захтевима који су се тicali историјске улоге и значаја фигуре Гаврила Принципа. Питање је, само, да ли је тај бунт артикулисан у име одбране искључиво српске или и југословенске традиције отпора?

Ово питање као да поставља једно друго, немогуће питање – питање о идентитетским позицијама аутора односно ауторске групе који стоји „иза” графита, потписујући се као БУНТ. Графити, наиме, несумњиво припадају оним облицима културе отпора које Џејмс Си. Скот (James C. Scott) назива *инфраполитиком* а који се одликују производњом отпора у свакодневном животу, на дневној (или ноћној!) бази, а који су везани за дуготрајно и стрпљиво развијање скривених транскрипата беса и бунта обесправљених, као и за наставак побуњеничких субкултура које, често у тајности, мењају кодове хегемоних дискурса и културних кодова користећи се наизглед неагресивним а ипак опструктивним тактикама попут изругивања и смеха, оговарања и подметања,

6 У јавној дебати која се водила у медијима сам чин атентата, који је био повод за избијање ратног сукоба, али и увод у стварање прве Југославије, често је проглашаван за пуко насиље тј. убиство, а сам Гаврило Принцип за терористу, те острашћеног и на све спремног *српског* националисту.

интервенисања у простор приватне својине и сл.⁷ Идентитет графити уметника углавном је непознат, а поетика графити уметности подразумева коришћење псеудонима и карактеристичних потписа као неку врсту заштите: она никако није само ствар графити естетике већ добро смишљене превентиве од законских санкција и судских сведочења. Објашњавајући тактике деловања инфраполитике, Скот истиче да је домен деловања инфраполитичких акција домен маскираног, скривеног отпора који функционише као ћутљиви партнер гласних, јавних и отворених форми политичког отпора или деловања. У том смислу сваки гест инфраполитичког – а самим тим и графитерског – рада јесте „студиозно осмишљен тако да остане анониман или да порекне своју сопствену сврху” па у складу са тим треба имати на уму, када је реч о графитима, да ствари нису увек онакве каквим се чине.⁸

Скот истиче да дешифровање инфраполитичких гестова и чинова отпора није нимало лако. Извесно је зато, без обзира на детаљност анализе која следи, да ћемо остати без поузданог одговора о идентитету аутора тј. идентитету чланова ауторске групе која се потписује потписом *бунт*. Штури подаци који се о ауторској групи која стоји иза графита *Гаврило Принцип* могу наћи не откривају много о националној и идеолошкој припадности чланова групе. На сајту *Murali Beograda*⁹ – који представља интезивни *fun* форум на коме се дискутује о београдским муралима – могу се наћи подаци да је БУНТ ауторска група као и фотографије још неколицине мурала који су потписани карактеристично визуелно обликованим потписом БУНТ у коме је последње слово, „Т” истовремено и знак узвичника. Ти се мурали, међутим, по својим визуелним особеностима битно разликују од графита *Гаврило Принцип*, као што се разликују и међусобно. Чини се да су их у различитим приликама радили различити – не подједнако даровити – чланови групе.¹⁰ Иако махом уживају поштовање учесника дискусије на

7 Scott C. J. The infrapolitics of subordinate groups, in: *Global Resistance Reader*, ed. Amoore, L. (2005) New York: Routledge, pp. 71-72. Превод цитата ауторкин.

8 Исто.

9 MuraliBeograda, <http://beobuild.rs/forum/viewtopic.php?f=3&t=3020&start=25jul 2013 /1. 06. 2019>.

10 Тематски, сви мурали махом представљају портрете значајних личности из, пре свега, српске историје (попут Николе Тесле или Десанке Максимовић, мада се на једном од мурала налази и глумац Петар Божовић). Портрети су понекад комбиновани са карактеристичним натписима родољубивог садржаја, којима се истичу оданост нацији и отаџбини. Натпис на муралу са портретом Николе Тесле „Док је струју изумевао Те-

поменутом порталу, ови графити истовремено бивају повезани и са „навијачким” графитима и групама, и то у негативном идеолошком и етичком контексту који упућује на активност популистичких десничарских организација у Србији. То би могло упутити на закључак да графит *Гаврило Принцип* (настао можда по наруџби?) везује Принципову фигуру преваходно за националну борбу српског народа за самоочување и национално ослобођење, измештајући је из контекста југословенске традиције отпора која бива потиснута у други план, у сенку из које проговара само посредно.

Сам графит *Гаврило Принцип* визуелно се, пак, разликује од већине мурала и графита приписаних или потписаних од стране *Бунта*. Он има највише визуелних сличности са *Портретом*, графитом који се налази на Врачару, а чија се фотографика може наћи на сајту *Beogradski graffiti* који ауторство приписује *Бунту*.¹¹ И *Портрет* и *Гаврило Принцип* одликују се истим драматично црно-белим графичким решењима као и карактеристичном црвеном линијом која мушки портрет одваја од позадине графита. Контрастна црвена линија ствара, и у случају графита *Гаврило Принцип* и у случају *Портрета*, утисак сабласне сенке и двоструке силуете. Оба рада имају у фокусу мушки лик са болном неуротично-меланхоличном фацијалном експресијом, представљајући стилски сродну визуелну провокацију која се издваја својим специфичним, нетипичним и потресним представљањем балканског и српског маскулинитета.

Ову болну, рањиву маскулину позицију у случају графита *Гаврило Принцип* додатно наглашава експресионистичко (а не „тврдо” хиперреалистичко као у случају *Портрета*) контрастирање црно-белих површина које функционишу као мрље (очи на пример) чиме се ствара специфична, већ поменута, неуротично-меланхолична атмосфера којом овај графит, урађен на дерутној површини старе зграде чија фасада пропада, провоцира пролазника. Графит *Гаврило Принцип* збуњује својим одбијањем да меморализује Принципа чинећи актуелним и живим – између осталог – и наслеђе његовог очаја. Овај декадентни приказ „српског хероја” опречан је стереотипним визуелним представама мушкарца-ратника

сла/Америка је сисала весла” један је од примера невештог патриотског стиховорства Бунта. Улична правда узвратила је ударац и прекречила други део овог двостиха који је данас потпуно нечитљив. Испод портрета Десанке Максимовић исписано је крупним, скоро насилним а опет невештим словима „Отаџбино, ту сам!” остављајући везу између самог портрета и овог оданог стих-поклича нејасном.

11 Đorđević, A. (fotografija) BUNT/Portret [https://beogradskigrffiti.com/galerija/portret-vracar/2019./1.06.2019.](https://beogradskigrffiti.com/galerija/portret-vracar/2019./1.06.2019)

као представника хегемоног маскулинитета у српској култури. Лик хероја који се преображава у мученика (што би био део Видовданског мита као једног од конститутивних митова српске културе) уобичајени је начин представљања Гаврила Принципа у контексту српске националне борбе за ослобођење. Али у контексту савременог урбаног пејзажа графит *Гаврило Принцип* разоткрива овог младог видовданског хероја – супротно популистичком духу националне кохезије и колективизма – као представника изразитог и у српској култури тако ретког индивидуализма, који, иако то у тренутној расподели глобалне моћи изгледа немогуће, не одустаје од свог бунта и вере да ће се праведна освета обесправљених заиста догодити. У овој романтичарској бунтовној вери, као и у пози коју Принцип заузима на графиту, има нечег суштински дендијевског, толико артифицијелног да кородира национални Видовдански мит и његове премисе.¹²

Анализа стилских специфичности *Гаврила Принципа* указује да је у групи *Бунт* вероватно било више фракција од којих су неке, визуелно даровитије и писменије, биле склонне да истакну анархистичку традицију Принциповог чина као и дизајнерску традицију анархизма која се одликује високо стилизованом графичношћу те вештином визуелне монтаже. Избор само три боје – црна, црвена и бела – које доминирају графитом лако се повезује са анархистичком традицијом побуне и њеним увек ефектним дизајном.¹³ На ту традицију указује и вештина употребе и комбиновања фонтова, као и њихово вешто колажирање, те поигравање жанровима и монтажним ефектима приликом исписивања Принципових стихова, с једне, и начина употребе потписа *бунта* с друге стране. Потпис *бунт* стављен је у стриповски облачић и претварен у реч коју изговара сам Гаврило Принцип чиме потпис добија вишеструку функцију: истовремено је и позив на акцију и својеврсни лого брэнда БУНТ који асоцира на озбиљно учешће графити сцене у неолибералном тржишту уметнинама. Ова „стрип” интервенција има још једну битну поетичку и жанровску последицу: њоме

12 Отуда у графиту *Гаврило Принцип*, можда насталом у оквиру оног дела графити сцене која је у дослуху са навијачким групама, десничарским организацијама и криминогеним градским структурама, има нечег збуњујућег, противуречног, нечега што припада некој врсти готик и емо културе која се – иако и сама инспирисана смрћу – својим сензибилитетом суштински супротставља оном популистичком сликавању, реалистички и хиперреалистички приказаних, мртвих хероја српске историје и београдског асфалта по дорћолским и новобеоградским фасадама.

13 Избор црно-црвено-беле боје могао би упутити и на икнографију фудбалског клуба Црвена Звезда и потврдити потенцијалну везу групе БУНТ са навијачким групама као и са десничарским анархистичким организацијама.

се Гаврило Принцип из меланхоличног револуционарног хероја трансформише у активног стрип јунака, чиме графит *Гаврило Принцип* изненада добија хуморну и аутоироничну димензију.

Крхкост, али и виталност сваке културе отпора у њеној је способности узмицања и поновног обнављања. Када је о инфраполитичким културама отпора реч оне збуњују својом тајновитошћу, својим скривеним деловањем – као што је увек скривено деловање сваког поетски богатог језика. Рад поезије је најсубверзивнији рад који измиче коначности било какве функционализације: графит Гаврило Принцип, инкорпорацијом Принципових стихова, али и целокупном својом структуром асимилије управо песничке тактике и стратегије отпора. Бунтовна комплексност графита *Гаврило Принцип* крије се тако у његовом унутрашњем контрапунктуалном ритму, у непрекидној промени визуелних перспектива, становишта и жанрова, у којој се активира игра наизменичног укључивања и искључивања различитих историјских традиција са којима се лик Гаврила Принципа стереотипно поистовећује из рецепцијског фокуса посматрача-тумача графита. Питање је у којој је мери југословенска традиција отпора укључена у ову суптилну рецепцијску игру? Где су, у том сличају, линије одбране и неслагања са хегемоним друштвеним кодовима које овај графит чине истинским примером савремене културе отпора у Србији? Или, другим речима, које су могућности читања скривеног транскрипта бунта који нам нуди графит Гаврило Принцип?

Рецепција и линије одбране: Текст графита *Гаврило Принцип* није, дакле, ни једноставан и директан ни једнозначан, као ни реакције које је изазвао. Честа сврха графита управо је „да се једна порука пренесе онима који су већ упућени у ствар, а друга аутсајдерима и властима. Ако бисмо имали приступ скривеним транскриптима (...) или непромишљеним изјавама (...), задатак тумачења био би лакши. Али без тих компаративних текстова обавезни смо да тражимо нимало невина значења користећи само наше културно знање – на начин на који би то урадио неки искусни цензор!”¹⁴ Отуда је интерпретација графита, и у случају оригиналног графита и у случају интервенција на њему, ствар детекције комплексне трагова оних културолошких борби у арени популарне културе, на коју упозорава Стјуарт Хол (Stuart Hall), истичући да „културна борба избија у свом најоштријем

14 Scott, C. J., The infrapolitics of subordinate groups, in: *Global Resistance Reader*, ed. Amooore, L. New York: Routledge, p. 67. Превод цитата ауторкин.

виду управо у тачки у којој се различите, супротстављене традиције срећу, међусобно пресецају”.¹⁵

Уколико је било упућених у ствар и у скривену историју настанка графита *Гаврило Принцип*, они су то свакако показали. На то указују и чести „напади” на овај графит. Индиректни, шифровани, они подразумевају уличну борбу за социјалну правду и историјску истину у којој чланови зарађених банди не откривају свој идентитет већ једни другима шаљу јасне идеолошке поруке. Сви напади указују да су друге супкултурне групе реаговале на оно што би се могло препознати као националистичко-десничарска позадина графита. Једна од занимљивијих визуелних интервенција је она у којој је графит прецртан зеленим спрејом којим је преко Принциповог портрета исцртан велики лист канабиса док је преко речи тј потписа *бунт* исписано *тхц*.¹⁶ У питању су дроге које се сматрају „лаким”, доступним и јефтиним на тржишту наркотика и које се уобичајено користе у београдском клабингу. Могло би се сматрати да је ова интервенција била нека врста пацифистичке реакције на повишене тензије везане за дискусије око Принциповог политичког наслеђа и статуса, чија је порука, укратко, гласила: „Искулирај!”¹⁷ Чињеница да су при тој интервенцији, пак, лику Гаврила Принципа симболично, као лику Симониде у манастиру Грачаница, „ископане” очи показује да ни ова интервенција није била лишена референци на националну српску историју и судбину. После ове интервенције уследило је прскање графита црвеним спрејом преко већ постојеће „канабис интервенције” које је појачавало утисак о фигури Принципа као фигури насиља и смрти.¹⁸

Принципови стихови „Наше ће сјене ходати по Бечу/ лутати по двору/ плашити господу” на левој страни графита, ни-

15 Hal, S. Beleške o dekonstruisanju „popularnog”, u: *Studije kulture*, priredila Dorđević, J. (2008) Beograd: Službeni glasnik, str. 326.

16 Видети фотографију графита Гаврило Принцип у оквиру текста: Beasley-Murray, B. *Gavrilo Princip's Legacy Still Contested*; <https://iwpr.net/global-voices/gavrilo-princip-legacy-still-contested> 26. 06. 2014. / 1. 06. 2019.

17 Референтни систем популарне културе и уличне уметности је богат и разноврстан: асоцијације нас могу упутити и на хип-хоп групу *ТХЦела Фамилија* из Београда (чији се назив мењао од првобитног назива *ТХЦ Ла Фамилија* до тренутног *ТХЦФ*) што чини „читање” интервенције још сложенијим. Ова веза потврђује познату, поетички и идеолошки важну везу између (не само београдске) графити сцене и реп супкултуре али се њом, између осталог и због ограничене дужине рада, овде нећемо подробније бавити.

18 Ulica Gavrila Principa, Beograd <https://www.youtube.com/watch?v=BU8vMdubHb4> 04. 08. 2015 / 1. 06. 2019.

су међутим, у бројним „нападима” били видно или значајно оштећени. Можда се ради само о случајности? Или београдска улична култура отпора, упркос жестоким унутрашњим обрачунима, као да није довела у питање одлучујућу и одлучну линију одбране обесправљених – ону линију на којој се национална борба препознаје и као класна борба, уједињујући се са њом. Као да је и за оне упућене и оне неупућене, и за инсајдере графити сцене (било да се ради о наручиоцима или извођачима радова) и аутсајдере у виду градских пролазника, било важно да се сачува свест о неопходности узвраћања ударца, о ресентиману класно понижених и настрадалих, оних за које се чини да су, посебно из транзицијске перспективе постјугословенског региона, изгубили своју историјску и политичку битку.

Чини се да је скривени транскрипт графита *Гаврило Принцип* сажет управо у Принциповим класно и колонијално освешћеним стиховима који подсећају на Принципову борбу као на глобалну класну и анантиколонијалну борбу коју би требало наставити. Императив успостављања социјалне и историјске правде који Принципови стихови испостављају савремености са оне стране гроба, подсећа београдске пролазнике – попут сабласног еха – да су нешто заборавили, да нешто нису урадили када је и како би требало. Потреба за социјалном и историјском правдом, у тренутку када у постјугословенском региону владајуће националне елите држава у транзицији врше економски геноцид над сопственим народима, (по)остала је разлогом заједничког (анти-глобализацијског) бунта у Улици Гаврила Принципа. Овај бунт је структуриран мрежно и антихегемонско: он је резултат бројних, међусобно оспоравајућих али и позивајућих гласова отпора. Тај бунт показује да некада није могуће, а понекад може бити и погубно, доношење заједничког и јединственог програма који би ујединио различите и разноврсне културе отпора које, свака на свој начин, отварају другачије фронтне борбе са хегемоним глобализацијским дискурсом. Није увек могуће а ни упутно – на програмски и теоретски доследан начин – ујединити побуњене гласове који чине живо ткиво локалне заједнице јер се заједница увек одупире поретку и свесно и несвесно – увек целим својим „телом” и свим његовим расположивим, органски повезаним ресурсима. Телесност отпора заједнице упућује нас и на телесну природу бунта који има смисла тек када га чујемо као узвик који овај графит ретроактивно повезује са песмом „Бунт” групе *Disciplin A Kitchme* из 2007. године.

*Зелени зуб и последња
бомбонцијска радња у Београду*

Када кажеш музика, на шта тачно мислиш, реци ми? (2007) је први албум који је Која, *alias* Зелени зуб, снимео по свом повратку у Србију из које је отишао током деведесетих година двадесетог века, због отвореног неслагања са ратом који се водио на просторима Југославије и који је довео до њеног распада. То је, после пуних шеснаест година, и албума „Нова изненађења за нова покољења” (1991), био први албум *Дисциплине кичме* на српском језику.

Којина музика се увек повезивала са експериментом и авангардним, некомерцијалним приступима музици, а текстови као и дизајн Којиних албума и пројеката са стрип и графити сценом, њеном сведеношћу и сажетошћу као и контрастима којима се подцртавала једна врста инфантилности, нека врста дечијег збуњеног погледа на хаос света. Критике албума „Када кажеш музика на шта тачно мислиш, реци ми?” (2007) указују на то да је Која успоставио неку врсту стваралачког континуитета, не одступајући од својих препознатљивих уметничких стратегија развијених током славних дана ексјугословенске *roc and roll* сцене: „(...) албум није никакав одмак од онога што се од *Kitchme* и могло очекивати. Кроз саму структуру композиције Која је овим албумом прелистао цијели период рада (...) тако да је и даље остао прибрани ексцентрик...” пише *horvi* у свом приказу албума.¹⁹ *Дисциплинирани Хаџо* дели овај став указујући афирмативно на то да је *Disciplin A Kitschme* у тренутку објављивања албума *Када кажеш музика, на шта тачно мислиш, реци ми?*, уметнички гледано тамо где је била и 1991. године, задржавши своју „минималистичку поетику, у стилу уличних графита, више извикивану него пјевану, попут борбених поклича којима Која најављује рат свему што му смета у данашњем друштву, било србијанском или глобалном, јер данас смо сви једно велико село.”²⁰

За песму „Бунт” урађен је спот који је делом снимљен испод Железничког моста у Савамали а делом у последњој бомбонцијској радњи у Београду, са адресом у Гаврила

19 Horvi. *Disciplin a kitschme: Kada kažeš muzika, na šta tačno misliš, reci mi?* (PGP RTS, 2007), <http://www.terapija.net/mjuzik.asp?ID=3791> 23. 11. 2007 / 1. 06. 2019.

20 *Disciplinirani Hadžo. Disciplin A Kitschme, Kada kažeš muzika, na šta tačno misliš, reci mi?* (PGP RTS 2007.); [http://groupie.hr/disciplin-a-kitschme-kada-kazes-muzika-na-sta-tacno-mislis-reci-mi-pgp-rts-2007/sadržaj/111425.srpanj2007/1.06.2019.](http://groupie.hr/disciplin-a-kitschme-kada-kazes-muzika-na-sta-tacno-mislis-reci-mi-pgp-rts-2007/sadržaj/111425.srpanj2007/1.06.2019)

Принципа 12.²¹ Део испод Железничког моста – на коме се виде графити – снимљен је у црно-белој техници док је други део спота, који се понекад техником подељеног екрана појављује упоредо са првим, у боји приказује процес ручног прављења чувених млечних карамела и шарених лизалица из бомбонцијске радње „Босиљчић”. Текст песме има четири стиха, која се ритмично и упорно понављају током извођења песме, у Којином познатом, минималистичком маниру који подражава једноставни ритам дечијих песмица и нема никакву препознатљиву историјско-културолошку контекстуализацију: „Не могу да поверујем чему сада присуствујем/ Све ми изгледа као научно-фантастични филм/ у мени то изазива бунт.” И спот и текст имају, међутим, нимало наивно, политички ангажовано значење: „Ово је гласба која вас може натјерати на плес али, што је још важније, И на размишљање о стварима које се догађају око вас, а то је врло ретка појава у данашњој гласби.”²² Поред песме „Политичари вируси” ово је била једна од првих отворено критичких, ангажованих песама коју је Која снимио по повратку у земљу, упозоравајући на стање изневерених политичких очекивања али и на политичку неписменост и пасивност која је неприметно постала општеприхваћена друштвена појава у Србији, а чија је улога била натурализација процеса укидања политичког као таквог – процеса који се увелико одиграло у свету глобалног неолибералног капитализма. Спот, снимљен у Савамали, прецизно контекстуализује апстрактно „све” из стихова песме, упућујући нас на одређено место и тренутак и подижући улог ангажмана саме песме везивањем за београдску и српску стварност почетка 21. века.

Цео спот се заснива на успелој синегдохи јер се у њему наизменично, кадар по кадар, део по део посластичарског процеса, приказује као и размењује за друштвену и материјалну стварност како Савамале тако и Београда-Србије. Тако је стварност, носталгично-сатирично, приказана бомбонцијском радњом „Босиљчић” која се у споту заправо не види ни у једном кадру већ се на њу упућује метонимијски – представљања производње слаткиша у њеној радионици као и самих, препознатљивих слаткиша живописних боја. Како се „крз цјели албум провлачи анти-конзумеристички став”²³ бомбонцијска радња „Босиљчић” има у споту и јасну анти-глобализацијску поруку. Спот нас враћа вредности-ма локалних старих заната и ручно прављених предмета,

21 Исто.

22 Исто.

23 Исто.

супротстављених како експанзији јефтине индустријске робе тако и инфлацији јефтених идеја културних и креативних индустрија. Иако се може учинити да је по среди вешта досетка којом је Која хтео да контрастира и колажира две наизглед паралелне, неповезане стварности у циљу пуког естетског ефекта, ради се о промишљеном избору локација и ситуација које обнављају субверзивну жудњу за аутентичним укусима и мирисима, као и реакцијама. Једна од тих реакција управо је бунт као природно стање интеракције са светом у коме као да нико више не реагује на здрав и заправо „једини-могућ” или „једини-природан” начин. Бунт је на неки начин пандан и са-друг аутентичном задовољству у једноставним стварима, у скромно али вешто направљеним старинским бомбонама, из оних скоро-па-заборављених времена истинског уживања којима није владала малигна пошаст конзумеризма.

Апсурдно је управо то што се, после слушања Којине песме, морамо упитати због чега је толико тешко осетити преко потребни бунт у ситуацији која, баналним језиком речено, „вређа нашу интелигенцију”? Није ли посреди управо отуђење од аутентичних задовољстава, од способности да осетимо уживање које неће бити резултат индустријализације емоција у глобалном свету конзумеризма – од оних вредности које су у споту отелотворене у старој бомбонцијској радњи која је не само симбол анти-конзумеризма већ и анти-глобалистичког отпора? Не уживамо, не осећамо задовољство, не реагујемо, и не осећамо бунт, то једино мобилизацијско осећање које показује да смо у контакту са светом око нас и да осећамо вољу и жељу да га променимо или поправимо.

То отуђење као да је изазивало озбиљну грешку или квар на коју песма „Бунт” упозорава као на укидање политичког које онемогућава како бунт тако и аутентична задовољства, производећи апсурдне стварности у којима нико не реагује на очигледност друштвене неправде. Осећај апсурда и инфантлности, појачан је у песми „Бунт” и атмосфером „обрета, култа, истјеривања врага ако хоћете. И као и сваки егзорцизам, и овај је болан и неугодан, али то је процес кроз који се мора проћи.”²⁴ Обухвата ли тај егзорцизам и сећање на Југославију која се у споту *Discipline* појављује на другачији начин од очекиваног? То више није бивша југословенска новоталасна сцена Којине младости, није СФРЈ у распадању, ни проприште немилих ратних дешавања деведесетих. Спот показује – сасвим неочекивано – континуитет СФРЈ са

24 Исто.

Краљевином Југославијом, чија присутност се реинкарнира у слаткој бомбонцијској радњи пуној свима доступних, јефтених слаткиша. Шта се крије иза ове бајковите слике прве Југославије? Можда критика носталгије за прошлим и старим, ауто-иронија према ретро временима која живимо и у којима покушавамо да надокнадимо истинске емоције њиховим винтиц сурогатима и ретро симулацијама, лажним историјским идилама које никада нису постојале?

Стварност спота „Бунт” је стварност једне велике продавнице слаткиша свих врста и намена. Ма колико били њоме занесени она је ту само да би нас подсетила на заборављено чуло задовољства, чуло добра, чуло бунта. Којин узвик „то у мени изазива бунт!” – једноставан и јасан као код свих мајстора – одзвања и у графиту *Гаврило Принцип*, спајајући растрзане тачке немирног и са собом посвађаног града који има више од хиљаду прошлости. Није потребно да се сложимо, ни да се ујединимо око истог програма који би нам дао привид политичке сигурности/озбиљности, али је неопходно да се вратимо инстинкту и чулу бунта како би почели да се препознајемо у свету научно-фантастичног филма који (ни)смо режирали. Тек када прихватимо изворно хедонистичку, ослобађајућу и отуда мобилизацијску снагу бунта чуда друштвених промена почеће да се дешавају. И то не само у Улици Гаврила Принципа.²⁵

Снежана Јовчић Олја, *Ћутање*, 143 x 97 цм, 1994.

²⁵ Текст је настао током активног учешћа на грађанским протестима 2018-2019. године у Србији.

ЛИТЕРАТУРА:

- Beasley-Murray, B. Gavriilo Princip's Legacy Still Contested. <https://iwpr.net/global-voices/gavriilo-princip-legacy-still-contested> 26. 06. 2014. / 1. 06. 2019.
- De Goede, M. Carnival of money: politics of dissent in an era of globalizing finance, in: *Global Resistance Reader*, ed. Amoore, L. (2005), New York: Routledge, pp. 379-391.
- Disciplinirani Hadžo. Disciplin a Kitschme, Kada kažeš muzika, na šta tačno misliš, reci mi? (PGP RTS 2007) <http://groupie.hr/disciplin-a-kitschme-kada-kazes-muzika-na-sta-tacno-mislis-reci-mi-pgp-rt-2007/sadrzaj/1114> 25.srpanj 2007. / 1. 06. 2019.
- Đorđević, A. (fotografija) Bunt/GavriiloPrincip. <https://beogradskigrafiti.com/galerija/bunt-gavrila-principa/> 2019. / 1. 06. 2019.
- Đorđević, A. (fotografija) Bunt/Portret <https://beogradskigrafiti.com/galerija/portret-vracar/> 2019. /1. 06. 2019.
- Hal, S. Beleške o dekonstruisanju „popularnog”, u: *Studije kulture*, priredila Đorđević, J. (2008) Beograd: Službeni glasnik, str. 317-328.
- Horvi. Disciplin a kitchme: Kada kažeš muzika, na šta tačno misliš, reci mi? (PGP RTS, 2007), <http://www.terapija.net/mjuzik.asp?ID=3791> 23. 11. 2007. / 1. 06. 2019.
- Mittelman, H. J. and Chin, B. N. C. Conceptualizing resistance to globalization, in: *Global Resistance Reader*, ed. Amoore, L. (2005), New York: Routledge, pp.17-27.
- Murali Beograda, <http://beobuild.rs/forum/viewtopic.php?f=3&t=3020&start=25> jul 2013 / 1. 06. 2019.
- Scott, C. J. The infrapolitics of subordinate groups, in: *Global Resistance Reader*. ed. Amoore, L. (2005), New York: Routledge, pp. 65-73.
- Ulica Gavriila Principa, Beograd <https://www.youtube.com/watch?v=BU8vMdubHb4> 04.08.2015 / 1. 06. 2019.

Tatjana Rosić

Singidunum University, Faculty of Media and Communications, Belgrade

REBELLION IN GAVRILA PRINCIPA STREET
IN BELGRADE

Abstract

The paper examines (anti) hegemony as a strategic necessity of contemporary culture of resistance, embodied in the complex social and political context of globalization and its consequences, with particular reference to the strategies of contemporary culture of resistance in contemporary Serbia. The focus is on a comparative analysis that includes the graffiti *Gavrilo Princip* (2013) by an anonymous artist / art group BUNT, found in Gavrila Principa Street in Belgrade and the video spot for the song titled “Bunt” (2007) by the band *Disciplin A Kitschme*, related to the last handmade candy shop in Belgrade with the address in the same street. The two selected examples are created in a different subcultural contexts of Serbia today, with different ideological signatures and artistic connotations: while the graffiti *Gavrilo Princip* could be associated with infra-political traditions of those subcultures in which the narrative about the Serbian national struggle is diligently nurtured, the video spot “Bunt” by *Disciplin A Kitschme* is located in the anti-imperialistic and anti-consumeristic tradition of rock-n-roll rebellion, with a particular focus on Serbian society and its political pathologies, including the unusually strong fostering of a nationalist political discourse. Selected art works, however, are both characterized by the controversial status of the political, historical and cultural Yugoslav legacy, which is re-examined by and through them. The works analyzed – precisely due to the complexity with which they deliberately refer to the Yugoslav heritage – are recognized as places of subversive and polyvalent resistance to the dominant discourses within the public speech arena of contemporary Serbian society. Thus, Gavrila Principa Street reveals contemporary Serbian culture of resistance as a hub/node of ideologically and culturally opposed discourses that are mutually invoked and disputed, producing the strategically needed “noise” indispensable in the process of interfering and transcoding of the hegemonic social and cultural codes.

Key words: *Gavrila Principa Street in Belgrade, BUNT, Discipline A Kitschme, culture of resistance, infrapolitics, Yugoslavia, (anti) hegemony*